

● Culturele en
● kunstzinnige
● activiteiten

Richtlijnen voor een leerlijn

Viola van Lanschot Hubrecht
Astrid Rass
Stefanie van Tuinen

-
- Culturele en
- kunstzinnige
activiteiten

Richtlijnen voor een leerlijn

Colofon

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van OCW.

Auteurs

Viola van Lanschot Hubrecht
Astrid Rass
Stéfanie van Tuinen

Met bijdrage van

Corina Sabben
Gill Bollegraf
Wendy Haisma, CJP
Bert Harskamp, Kunst & Cultuur Drenthe

Redactie

Gerda Remmers

Eindredactie en projectcoördinatie

Astrid Rass

Fotografie

Gill Bollegraf

Ontwerp

deel 4 ontwerpers, Lidy Roemaat, Enschede

Productie

Axis media-ontwerpers, Enschede

Met dank aan:

Ineke Frijters, Bureau CiST Tilburg
Bert Harskamp, Kunst & Cultuur Drenthe
Wendy Haisma, CJP
Jennet Sintenie, CJP
Docenten die deelnamen aan de studiedag
Docententeam Kunst en cultuur AOC-Oost, Almelo

SLO Werken aan leren
Postbus 2041
7500 CA Enschede
053-4840840

© SLO december 2006

Voor meer informatie over deze publicatie kunt u contact opnemen met het secretariaat kunstvakken van de SLO, mw. Shairoen Ransing, 053-4840276 of via S. Ransing@slo.nl.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Vernieuwingen in de kunstvakken	9
1.1 Onderbouw: de kerndoelen	10
1.2 Vernieuwingen in de Tweede fase	13
2. De CKV-methodiek	
3. Leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten	19
3.1 Inventariseren	20
3.2 Opstellen van richtlijnen	23
3.3 Succesfactoren	25
4. Verbinding tussen Cultuur en School	27
4.1 Binnen- en buitenschools leren	27
4.2 CJP en culturele instellingen	29
5. Een praktijkvoorbeeld: AOC-Oost Almelo	33
Bijlage I	41
Bijlage II	43

Inleiding

Wat hebben uw leerlingen in de onderbouw het afgelopen jaar allemaal gedaan aan kunst en cultuur? Zijn ze naar een theatervoorstelling geweest, hebben ze een tentoonstelling bekeken, heeft een kunstenaar de school bezocht of is een bezoek gebracht aan een oudheidkundig museum? Mede dankzij de invoering van de nieuwe kerndoelen, het vak CKV en de CKV-bonnen in de onderbouw zijn veel scholen actief op het gebied van kunst en cultuur.

In de onderbouw gelden sinds augustus 2006 wettelijk nieuwe kerndoelen. Voor kunst en cultuur zijn er in totaal vijf geformuleerd (kerndoel 48 tot en met 52). Kerndoel 50 besteedt expliciet aandacht aan het kijken en luisteren naar culturele en kunstzinnige uitingsvormen. De leerling zal dus al in de onderbouw diverse kunstzinnige en culturele activiteiten gaan ondernemen en ook de nodige basiskennis en basisvaardigheden voor CKV-vmbo en CKV opdoen. Door hiermee al in de onderbouw te starten, valt bij CKV-vmbo en CKV tijdswinst en verdieping te behalen.

Dit stelt echter wel eisen aan het onderbouwprogramma. Hoe zorg je dat het onderbouwprogramma voor de culturele activiteiten een opbouwend en logisch geheel vormt? Hoe kun je de activiteiten in een leerlijn plaatsen? En hoe zorg je voor goede aansluiting op CKV-vmbo en CKV?

Deze publicatie

In opdracht van het Ministerie van OCW is binnen het SLO project 'Leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten' gezocht naar antwoorden op de vraag hoe docenten een leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten voor de onderbouw kunnen opstellen. Deze publicatie is het resultaat daarvan.

In hoofdstuk 1 gaan we in op de vernieuwingen in de kunstvakken in 2006 en 2007. In hoofdstuk 2 volgt een uitleg over de CKV-methodiek. In de onderbouw en bovenbouw kunnen leerlingen namelijk dezelfde stappen doorlopen als het gaat om het ondernemen van culturele en kunstzinnige activiteiten. De 7 stappen die de methodiek kenmerken, zijn de basis voor de leerlijn. Hoofdstuk 3 vormt de kern van deze publicatie en presenteert een handreiking voor het opstellen van richtlijnen voor een leerlijn voor culturele en kunstzinnige activiteiten. We bieden hiervoor een kader met tips, schema's en een checklist waarmee teams of vaksecties aan de slag kunnen. Samenwerken, discussiëren en komen tot afspraken is het doel. Een uitgewerkte leerlijn geldend voor alle scholen zult u hier echter niet vinden. Elke school is uniek en zal op basis van haar eigen visie en context een leerlijn moeten opzetten. Wel bieden wij als bijlage twee voorbeelden van richtlijnen voor leerlijnen die enkele scholen hebben opgesteld.

Hoofdstuk 4 gaat over de verbinding tussen cultuur en school en de partijen (CJP en regionale instellingen voor kunst en cultuureducatie) die hierbij een rol spelen.

Afsluitend geven we in hoofdstuk 5 een uitgewerkt praktijkvoorbeeld van een geïntegreerd programma Kunst en cultuur voor leerjaar 3 vmbo van het AOC-Oost uit Almelo.

Afbakening

Deze publicatie legt het accent op de onderbouw. De kerndoelen zijn nieuw, er is veel veranderd in de onderbouw en scholen geven aan dat ze met name voor deze periode op zoek zijn naar richtlijnen voor een leerlijn. Toch kunnen ook teams uit de Tweede fase de in hoofdstuk 3 beschreven kaders gebruiken om hun programma tegen het licht te houden.

Studiedag

Op 7 november 2006 heeft SLO een studiedag georganiseerd in samenwerking met de instellingen voor Kunst en cultuureducatie CiST in Tilburg en Kunst & Cultuur Drenthe. Tijdens deze dag hebben scholen volgens onze aanpak, zoals beschreven in hoofdstuk 3, gewerkt aan het opstellen van een leerlijn Culturele en kunstzinnige activiteiten. De reacties en aanvullingen zijn waar mogelijk verwerkt.

Nieuwe naam: CKV

De naam van het vak CKV1 in de Tweede fase verandert in 2007. CKV1 wordt dan CKV. In de teksten houden we de nieuwe naamgeving aan.

Tot slot

Wij hopen dat deze publicatie u een handreiking biedt om uw programma, methodiek of leerlijn voor culturele en kunstzinnige activiteiten aan te scherpen. Opmerkingen en vragen naar aanleiding van deze publicatie zijn van harte welkom.

1

Vernieuwingen in de kunstvakken

De kerndoelen voor de onderbouw zijn veranderd: ze worden nu meer globaal omschreven (oftewel geglobaliseerd). Voor de kunstvakken in de onderbouw zijn vijf kerndoelen geformuleerd op basis waarvan docenten hun programma kunnen opstellen. Deze kerndoelen dienen in samenhang te worden aangeboden. Dit kan in de vorm van aparte vakken of door vakken in samenhang binnen een leergebied aan te bieden. Scholen kunnen zelf bepalen hoe ze hieraan vorm geven. Zo kan een apart programma worden ontwikkeld voor de culturele activiteiten of kunnen de culturele activiteiten worden ingebed in het curriculum van de praktijkvakken. Het ondernemen van culturele activiteiten in de onderbouw staat centraal in het nieuwe kerndoel nummer 50. De bovenbouw kent het vak CKV-vmbo (onderdeel van kunstvakken 1) en KKV (voorheen CKV1) in de Tweede fase. Dit zijn verplichte examenvakken waarin leerlingen op pad gaan om kennis te maken met kunst en cultuur. De eindtermen voor CKV-vmbo zijn niet geglobaliseerd en blijven dus gelden. De eindtermen voor KKV1 in de Tweede fase zijn wel geglobaliseerd, maar zorgen voor weinig veranderingen.

Schema met kerndoelen en eindtermen.

Kerndoelen Kunst en cultuur	Eindtermen CKV-vmbo *	Eindtermen CKV tweede fase *
49 De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.	CKV/K/4 Culturele activiteiten Ondernemen van vier verschillende culturele activiteiten; beeldende vormgeving, dans, drama en muziek. De leerling kan eigen keuzes maken uit het culturele aanbod.	Domein A Culturele activiteiten nr. 1 Actieve deelname aan culturele activiteiten (tenminste 6 voor havo en 8 voor vwo); beeldende vormgeving, dans, drama, literatuur en muziek.
50 De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.	CKV/K/5 Reflectie en kunstdossier Verslag doen door middel van woord, beeld, beweging en/of geluid en eventueel met gebruik van ICT in de vorm van een gesprek, een werkstuk of een presentatie.	Domein B Kennis van Kunst en cultuur nr. 2 Geef vorm, inhoud, functie en historische achtergronden aan van kunstuitingen.
51 De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.		Domein C Praktische activiteiten nr. 3 Actieve deelname aan praktische activiteiten gericht op het maken van een eigen werkstuk of productie; beeldende vormgeving, dans, drama, literatuur en muziek.
52 De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.		Domein D Reflectie nr. 4. Culturele activiteiten; verslag doen van ervaringen, interpretaties en waarderingen; verwijzing naar vorm, inhoud, functie en historische achtergronden; koppelen aan ervaringen met praktische activiteiten; reflectie op keuze en ervaringen.

* De eindtermen zijn hier samengevat. Voor de volledige eindtermen verwijzen we naar www.examenblad.nl of www.slo.nl.

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de vernieuwingen binnen de kunstvakken en de consequenties ervan. We richten ons hierbij met name op de kerndoelen in de onderbouw en het vak CKV in de Tweede fase. Zoals gezegd zijn de eindtermen voor CKV-vmbo niet veranderd. Zij zullen daarom in dit hoofdstuk verder niet aan bod komen.

1.1 Onderbouw: de kerndoelen

Voor de onderbouw zijn 58 kerndoelen geformuleerd, geordend rondom zeven domeinen. Eén van die domeinen is het leergebied Kunst en cultuur. Dit domein bestaat uit leerinhouden van de kunstzinnige disciplines muziek, dans en drama en de beeldende vakken (handenarbeid, tekenen, textiele werkvormen en audiovisuele vorming). Voor alle vakken is het aantal kerndoelen sterk verminderd; ook voor de kunstvakken. Er zijn nu vijf globaal geformuleerde kerndoelen (nummers 48 tot en met 52, zie bijlage I). Veel kunstvakdocenten maken momenteel de vertaalslag van de kerndoelen en de uitgangspunten van de nieuwe basisvorming naar het onderwijs op school. Om versnippering te voorkomen is het verstandig te streven naar samenhang. Scholen en teams van docenten kunnen zelf bepalen in welke mate en op welke wijze zij die samenhang realiseren. Wel vraagt dit dat kunstvakdocenten hun krachten bundelen en als team opereren. Zonder samenwerking komt samenhang niet van de grond. Op veel scholen zullen voor het eerst multidisciplinaire teams gaan functioneren die een gezamenlijke visie ontwikkelen en een standpunt innemen over samenhang of zelfs integratie. Doel hiervan is een samenhangend programma voor kunst en cultuur te ontwikkelen waarin vernieuwingen tot hun recht komen. Hieronder geven we enkele conclusies en tips voor de vijf nieuwe kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur.

De nieuwe situatie: conclusies en tips

Hieronder geven we de belangrijkste veranderingen in de nieuwe situatie gevolgd door hierbij passende adviezen (in het kader).

In de kerndoelen staat omschreven dat leerlingen kennis moeten maken met de verschillende kunstdisciplines. Zij gaan actief aan de slag met de materialen, gereedschappen en middelen die horen bij de verschillende kunstvakken. De school bepaalt op welke wijze de verschillende kunstvakken als onderdeel van het leergebied aangeboden worden.

Leerlingen maken kennis met alle kunstdisciplines, dus ook met audiovisuele vormgeving, dans en drama. Wanneer sprake is van een beperkt aanbod (bijvoorbeeld alleen beeldend en muziek) kan gekeken worden naar dubbele bevoegdheden van docenten. Indien de juiste expertise ontbreekt kan deze via gastlessen ingehuurd worden. Bijscholing van docenten is natuurlijk ook een optie.

De kerndoelen zijn niet meer per vak geformuleerd. De vijf kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur vormen de verbindende schakel tussen de kunstdisciplines en moeten leiden tot een samenhangend aanbod voor de kunstvakken. Leerlingen ervaren hierdoor meer bewust de overeenkomsten en verschillen tussen de disciplines.

Geef als team Kunstvakken aan in welke mate je afstemming wilt en waar zich logische kansen voordoen voor afstemming. Zoek de bindende factor en versterk elkaar.

Er is geen advies urentabel meer. Het is aan de scholen de uren te verdelen over de verschillende vakken en/of leergebieden. De kerndoelen gelden in principe voor de eerste twee leerjaren en voor tweedeede deel van het curriculum. Naast dit verplichte deel mogen scholen in het differentiële deel, dat eenderde van de onderwijstijd omvat, hun eigen onderwijsdoelen formuleren. In dit kader ontstaan bijvoorbeeld sportklassen maar ook kunst- en cultuurklassen waarmee scholen zich kunnen profileren.

Zorg voor een goede visie op de positie van de kunstvakken en stel naast een leerplan een cultuurbeleidsplan op om Kunst en cultuur stevig te verankeren binnen de school.

Door de globaal geformuleerde kerndoelen zijn docenten meer dan ooit zelf verantwoordelijk voor de invulling van hun programma. De richtinggevendende kerndoelen geven in ieder geval het leerproces in relatie tot de kunstvakken aan.

Het leerproces bestaat uit produceren, presenteren, receptie / kijken naar, verslaglegging en reflectie. Deze vijf kernbegrippen corresponderen met de vijf kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur. In elke opdracht kunnen de vijf kernbegrippen terugkomen. Natuurlijk kunnen hierin ook accenten gelegd worden. Maak als team afspraken over het gebruik van de kernbegrippen en hanteer eenduidige termen.

Conclusies en tips per kerndoel

Kerndoel 48

Doordat leerlingen met de verschillende kunstdisciplines - muziek, dans en drama en de beeldende vakken – kennismaken, betekent dit een verbreding van kennis en vaardigheden. De kerndoelen zijn gericht op een brede oriëntatie.

Ontwikkel een breed aanbod. Niet alle disciplines hoeven evenredig aan bod te komen. Maak als team een afweging tussen verbreding en verdieping van kennis en laat hierbij het programma in de bovenbouw meewegen. De school bepaalt op welke wijze de verschillende activiteiten als onderdeel van het leergebied aangeboden worden. Dat kan bijvoorbeeld ook via workshops waarvoor gastdocenten ingehuurd worden.

Als leerlingen kiezen voor een kunstvak als examenvak, dienen zij een bepaald startniveau te hebben en dient in de leerstofordening sprake te zijn van een doorlopende leerlijn. Ga van een breed aanbod naar een smal aanbod en biedt leerlingen (in leerjaar 3) de keuze voor verdieping (in verband met de keuze voor een kunstvak als examenvak) of voor verbreding (geen kunstexamenvak).

Kerndoel 49

Eén van de kerndoelen is specifiek gericht op de vaardigheid 'presenteren'. Het feit dat een geheel kerndoel zich hierop richt, geeft het belang van deze vaardigheid aan. Presenteren is tonen en toelichten met als doel hierover te communiceren. Er zijn diverse mogelijkheden werk te presenteren. Naast het schriftelijke en mondelinge verslag kan de leerling ook ontwerpen, schetsen of foto's tonen, beschrijvingen geven en een eind- of tussenresultaat toelichten.

Maak als team afspraken over presentatievaardigheden. Ontwikkel hiervoor een leerlijn presenteren.

Kerdoel 50

In de basisvorming moeten leerlingen CKV-achtige activiteiten ondernemen: een tentoonstelling bezoeken, een muzikale activiteit bijwonen en een theater-, dans- en filmvoorstelling bezoeken. Voor scholen houdt dat in dat leerlingen met meer professionele kunstuitingen in contact komen dan in het verleden.

Zorg dat de culturele activiteiten ingebed zijn in het curriculum en creëer daar de ruimte voor. Ontwikkel een leerlijn CKV en pas het CKV-programma in leerjaar 3 hierop aan. Start in leerjaar 1 met het kunstdossier en maak gebruik van de expertise van culturele instellingen.

Kerdoel 51 en 52

In de nieuwe kerndoelen voor het leergebied wordt reflecteren twee keer expliciet genoemd. Van leerlingen wordt verwacht dat zij zelfstandiger werken en een grotere verantwoordelijkheid krijgen voor hun leerproces. Reflecteren is terugblikken en vooruitkijken op het proces en/of het product.

Reflectie geeft niet alleen leerlingen inzage in hun proces, maar geeft ook docenten informatie over het aanbod.

Samenvattend

De kerndoelen 48 en 49 en richten zich voornamelijk op het maken van kunstzinnig werk. Kerndoelen 50 en 51 richten zich vooral op het deelnemen aan kunstzinnige en culturele activiteiten. Kerndoel 52 vormt de verbindende schakel tussen maken en deelnemen.

1.2 Vernieuwingen in de Tweede fase

De globaal geformuleerde eindtermen van de kunstvakken in de Tweede fase vindt u op de websites www.slo.nl en www.examenblad.nl. Hierop staan de concepten die vanaf 2007 van kracht zijn. Wie de nieuwe eindtermen vergelijkt met de oude, ziet dat de inhouden voor het grootste gedeelte hetzelfde blijven. Om te weten wat er met een bepaalde eindterm ook al weer bedoeld wordt, kan men dan ook het beste te rade gaan bij beschrijvingen van het huidige examenprogramma. Toch hebben de nieuwe eindtermen en enkele andere veranderingen belangrijke voordelen. Hieronder de meest opmerkelijke:

- a. Er is meer ruimte voor eigen interpretatie bij het SE. Elke school kent een specifieke situatie (kenmerken van leerlingen, docent, schoolleiding, gebouw, omgeving etc.) en daar kan beter op ingespeeld worden. Dit heeft voordelen voor de kwaliteit van het lesprogramma.
- b. Voor vakken met een CE is dat natuurlijk niet aan de orde, daar is het zelfs nodig dat de CEVO specificaties geeft. De CEVO kan haar aanwijzingen jaarlijks aanpassen. Voordeel van de nieuwe eindtermen is dat de inhoud van het CE geactualiseerd kan worden zonder dat daarvoor een wetswijziging nodig is. Nadeel kan zijn dat de docent zijn lesprogramma vaker dan voorheen moet aanpassen. Het is daarom belangrijk goed voor ogen te hebben welke aspecten in de leerstof gelijk blijven (bepaalde vakinhouden, basiskennis en basisvaardigheden) en welke veranderen.
- c. Mogelijk verandert ook de wegging van toetsen en praktische opdrachten voor de bepaling van het SE eindcijfer, maar daarover was op het moment van samenstellen nog geen definitief besluit genomen. Hetzelfde geldt voor andere uitwerkingen van de wet zoals slaag/zakregelingen.
- d. Het niveau dat voor een vak gehaald kan worden, hangt mede af van het aantal beschikbare uren. Eerst lagen die uren vast, maar het formuleren van de tijd in studielast geeft de school een grotere vrijheid in het inrichten van haar onderwijs (klassikale lessen, keuzewerktijd etc.). De wet geeft de studielast wel per vak aan, maar de school is niet verplicht zich daaraan te houden. Voor de wetgever is de studielast een aanduiding van de moeilijkheidsgraad van het examen. Soms is die studielastnorm verhoogd en soms verlaagd. Dat heeft dus gevolgen voor de diepgang die voor het CE als norm wordt gehanteerd. Voor het SE kan de docent het gevraagde niveau veel meer zelf bepalen.
- e. Voor vakken met zowel een CE als een SE is de leerstof nu duidelijk verdeeld over beide examenonderdelen en wordt zo veel mogelijk voorkomen dat bepaalde stof in beide examens - dus dubbel - wordt getoetst. Dat heeft ook nadelen, bijvoorbeeld als leerstofonderdelen in werkelijkheid met elkaar samenhangen, maar om allerlei redenen verdeeld zijn over CE en SE. Zo'n samenhang kan de leerstof nu juist meer inzichtelijk maken en daardoor de leerling (extra) motiveren. Vanaf 2007 mogen onderdelen uit de CE-leerstof ook in het SE worden getoetst. De verzwaaring van de inhoud van het SE kan worden gecompenseerd door het grotere inzicht in samenhangen, maar ook door het positieve effect van een extra training voor het CE. Ook is het mogelijk in het SE andere toetsen af te nemen, waarin bijvoorbeeld theorie en praktijk meer samenhangen.

CKV

Behalve in de naam is CKV (voorheen CKV1) in de Tweede fase niet gewijzigd. De algemene doelstelling van dit examen blijft dat de kandidaat een gemotiveerde keuze kan maken voor betekenisvolle activiteiten op het gebied van kunst en cultuur, op grond van de ervaring met deelname aan culturele activiteiten, kennis van kunst en cultuur, praktische activiteiten op het gebied van kunstdisciplines en op grond van de reflectie daarop.

De eindtermen zijn wel veel globaler geformuleerd en bieden docenten en scholen - en dus uiteindelijk de leerling - meer keuzevrijheid bij de invulling van het examenprogramma. Die vrijheid staat natuurlijk ten dienste van het - nog beter - bereiken van de doelstelling. Wat de beste weg is, hangt af van de opvattingen van de betrokkenen en van de omstandigheden waarin gewerkt wordt.

De keuze voor KCV is echter verruimd. Elke leerling die in principe CKV moet volgen, mag dit vak vervangen door KCV, mits de school daartoe de gelegenheid biedt.

Dit heeft gevolgen voor de afstemming tussen vakken. Als een school dit bijvoorbeeld mogelijk maakt, dan heeft voortaan niet elke havo-leerling die CKV 2,3 volgt automatisch CKV in het pakket.

Onderstaand schema geeft een samenvatting van deze en aanvullende punten, plus de consequenties ervan en adviezen voor de aanpak.

huidige situatie	situatie m.i.v. 2007	consequentie	advies
Gymnasiasten volgen KCV en de overige leerlingen volgen CKV 1	- Naamgeving CKV1 verandert in CKV. - De vwo-leerlingen met een of meer klassieke talen in hun pakket volgen KCV. De overige (ook havo-) leerlingen kunnen KCV kiezen i.p.v. CKV.	Niet iedereen heeft automatisch CKV in zijn pakket. Afstemming van een vak met CKV is groepsgewijs niet zonder meer mogelijk.	Afstemmen met KCV op het vlak van de gezamenlijke activiteiten, met daarbinnen keuzeopdrachten toegespitst op KCV resp. CKV, al dan niet gevolgd door uitwisseling van resultaten.
Uren vwo: 200 havo: 120	Uren vwo: verminderd tot 160 havo: blijft 120	Vwo heeft 20% minder tijd; dit moet worden vertaald naar minder breedte of minder diepgang.	Vwo: kwaliteit handhaven door - minder breedte, maar meer diepgang per activiteit (b.v. d.m.v. diepgaander reflectie) - of aantal activiteiten handhaven, maar minder tijd per activiteit (b.v. door meer efficiency of afstemming) - en/of leerlingen meer keuzevrijheid te geven (positief voor motivatie en/of aansluiting op leerstijlen)
Vwo: verplichte minimum culturele activiteiten = 10.	Vwo: verplichte minimum culturele activiteiten teruggebracht naar 8.	Kiezen voor behoud aantal activiteiten of twee minder. Bij handhaven aantal activiteiten: minder tijd per activiteit en/of op andere domeinen bekibbelen. Bij vermindering tot 8 activiteiten neemt variatie (de breedte van de oriëntatie) af.	Efficiënter (= minder) tijd besteden aan context (kennis van kunst en cultuur) door afstemming met andere vakken (b.v. geschiedenis en literatuuronderwijs). Consequentie: meer sturen bij selectie en keuze van culturele activiteiten al dan niet in de vorm van tips aan leerlingen.

2

De CKV-methodiek

Bij het vak CKV in vmbo en Tweede fase staat het kennismaken met - en het leren begrijpen en waarderen van kunst- en cultuuruitingen centraal. Maar hoe pak je dat aan?

SLO heeft hiervoor een CKV-methodiek ontwikkeld (zie de 7 stappen hieronder). Deze methodiek, oorspronkelijk ontwikkeld voor het vak CKV-vmbo, biedt zowel de onderbouw, het vmbo als de Tweede fase een richtlijn voor het inhoudelijk vormgeven van de culturele en kunstzinnige activiteiten. De stappen zeggen echter niets over het niveau. De docent (of leerling) zal zelf per onderdeel de gewenste invulling wat betreft het niveau moeten bepalen. Het accent kan bijvoorbeeld liggen op extra verdieping van de inhoud, op een meer praktische aanpak van de opdrachten of op een meer leerlinggestuurde aanpak. De CKV-methodiek wordt gekenmerkt door de volgende stappen:

1. Oriëntatie op de begrippen kunst en cultuur.
2. Verkennen van de culturele omgeving.
3. Keuze maken voor een discipline.
4. Uitvoeren van het onderzoek.
5. Ondernemen van een culturele activiteit.
6. Kunstdossier aanleggen en reflecteren.
7. Presenteren.

Toelichting op de CKV-methodiek:

1. Oriëntatie op de begrippen kunst en cultuur

In de eerste stap verkennen leerlingen de begrippen kunst en cultuur en formuleren hiervoor een definitie. Docenten kiezen een werkvorm om leerlingen hierover te laten nadenken en praten met elkaar. Zo veel leerlingen zo veel definities, is de ervaring van docenten. De definitie is het vertrekpunt voor de culturele en kunstzinnige activiteiten van de leerlingen.

2. Verkennen van de culturele omgeving

Tijdens de verkenning van de culturele omgeving gaan leerlingen op onderzoek uit naar culturele en kunstzinnige activiteiten of instellingen in hun omgeving: de wijk, woonplaats of regio. Doel is een goede indruk te krijgen van de verschillende mogelijkheden op lokaal en regionaal niveau. Alle mogelijkheden worden in kaart gebracht. De begrenzing van het gebied dat leerlingen onderzoeken is mogelijk ook het kader waarbinnen zij activiteiten kunnen kiezen.

3. Keuze maken voor een discipline

Nadat leerlingen de culturele en kunstzinnige activiteiten in kaart gebracht hebben bestaat de volgende stap uit de keuze voor een discipline. Ze kunnen kiezen uit beeldende kunst (beeldhouwkunst, schilderkunst, architectuur, design, toegepaste kunst, film, erfgoed, enzovoorts), dans, muziek en theater. Leerlingen verzamelen in deze fase informatie over activiteiten, voorstellingen en optredens. Aan de hand van data, locaties en prijzen kiezen zij vervolgens een activiteit.

3

Leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten

4. Uitvoeren van het onderzoek

Leerlingen hebben een goed beeld van een discipline en kiezen nu een specifieke activiteit. Ze bereiden de activiteit voor door gericht informatie te verzamelen. Hiervoor zoeken leerlingen naar recensies of artikelen over de activiteit die ze willen bezoeken, maken bijvoorbeeld een afspraak met een acteur of een muzikant voor een interview, wonen ze een repetitie bij of bezoeken een atelier van een kunstenaar. Ook kijk- of luisterwijzers kunnen leerlingen helpen bij het voorbereiden van de activiteit. Bij de praktische uitvoering wordt duidelijk dat de leerling inzicht heeft in de mogelijkheden en beperkingen van de eigen vaardigheden en in die van het medium (de gekozen discipline of middelen).

5. Ondernemen van een culturele activiteit: 'op pad'

Leerlingen gaan er individueel, in groepjes of als klassikale activiteit (en in dat laatste geval onder begeleiding van de school) op uit om aan een culturele of kunstzinnige activiteit deel te nemen. Ervaring en beleving staan hierbij centraal.

6. Kunstdossier aanleggen en reflecteren

In het kunstdossier doen leerlingen verslag van hun voorbereidingen en hun deelname aan activiteiten. Alle informatie die leerlingen verzamelen, zoals foto's, recensies, artikelen en toegangskaartjes, kunnen in het dossier verwerkt worden. Daarnaast reflecteren de leerlingen op de activiteit door hun mening te geven en spreken zij een beargumenteerde waardering uit: waarom was het goed of juist slecht? Hierbij kan de leerling van de bezochte activiteiten eveneens vorm, inhoud, functie en historische achtergronden aangeven. Hierbij gaat het met name om de persoonlijke groei en ontwikkeling en om het proces.

7. Presenteren

CKV kan worden afgesloten met een presentatie. Dat is een keuze. Het examenprogramma vereist dit niet. Omdat een presentatie veel mogelijkheden biedt voor rapportage en reflectie op een activiteit is ervoor gekozen deze stap in de methodiek op te nemen. Leerlingen presenteren hun ervaringen aan klasgenoten, leerlingen van de tweede klas, docenten of ouders. Door een presentatie werken leerlingen naar iets toe en kunnen medeleerlingen ervaren hoe divers culturele en kunstzinnige uitingsvormen kunnen zijn. Voordeel van een presentatie is dat leerlingen een duidelijk einddoel voor ogen hebben.

Een leerlijn voor culturele en kunstzinnige activiteiten is een lijn waarlangs leerlingen kennis, houding en vaardigheden voor het kiezen en ondernemen van activiteiten kunnen opbouwen. Een dergelijke lijn stelt leerlingen in staat om nieuwe kennis aan bestaande kennis te koppelen. Voor culturele en kunstzinnige activiteiten binnen het voortgezet onderwijs betekent dit dat het kunst- en cultuurprogramma in de onderbouw en de CKV-vakken in de bovenbouw op elkaar moeten worden afgestemd. De brede oriëntatie van kunst en cultuur in de onderbouw moet aansluiten op het zelfstandig kiezen en ondernemen van culturele en kunstzinnige activiteiten in de bovenbouw.

Vanuit dit uitgangspunt signaleren we bij de kerndoelen in de onderbouw de volgende zaken die voor CKV relevant zijn:

- In de onderbouw ondernemen leerlingen een aantal culturele en kunstzinnige activiteiten: zij gaan een keer naar het museum en bezoeken een theater-, dans-, muziek- en filmvoorstelling;
- Leerlingen doen zowel mondeling als schriftelijk verslag van deelname aan culturele en kunstzinnige activiteiten;
- Leerlingen leren reflecteren op hun persoonlijke ervaringen met kunst en cultuur.

Accent verschuiving

De huidige onderbouw bereidt leerlingen zowel op het niveau van vaardigheden als op het niveau van activiteiten voor op CKV. Waar voorheen de eerste confrontatie met kunstzinnige en culturele uitingsvormen voornamelijk plaatsvond bij CKV, zal deze ontmoeting door de herziening van de basisvorming nu plaatsvinden in leerjaar één en twee en gecontinueerd worden bij CKV in de bovenbouw en Tweede fase. Bepaalde accenten van het vak CKV kunnen verschuiven naar de onderbouw. Communicatie over kunst en kennismaking met professionele kunstuitingen neemt in de onderbouw een belangrijke positie in. Verslaglegging en reflectie zijn vaste onderdelen van het proces. In de onderbouw kan worden gestart met het kunstdossier. Dit dossier kan vervolgens bij CKV in vmbo en Tweede fase als uitgangspunt dienen voor meerdere, andere en zelfgekozen ervaringen op het gebied van kunst en cultuur. Leerlingen maken kennis met alle disciplines en nemen op jonge leeftijd deel aan culturele en kunstzinnige activiteiten. De beleving staat voorop en er vindt een brede oriëntatie op kunst en cultuur plaats. Door in te spelen op het niveau en de ervaringen van de leerlingen valt bij CKV in leerjaar 3 (vmbo) en leerjaar 4/5 (havo/vwo) tijdwinst en verdieping te boeken. Leerlingen zullen minder onwennig aan CKV beginnen omdat zij al over de nodige basiskennis en basisvaardigheden beschikken.

Het opstellen van een leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten in de onderbouw heeft de volgende voordelen:

- Door hun eerdere confrontatie met kunst en cultuur in de onderbouw, kunnen leerlingen in de bovenbouw extra verdieping aan.
- Docenten (onderbouw/bovenbouw en van verschillende kunstdisciplines) komen in gesprek en bepalen gezamenlijk de richtlijnen voor de (doorlopende) leerlijn.
- Scholen kunnen structureel activiteiten aanbieden doordat een lijn is uitgezet waaraan activiteiten en vaardigheden kunnen worden opgehangen.
- Door de grotere inhoudelijke duidelijkheid ontstaat er ook meer duidelijkheid omtrent taken en rollen voor zowel leerlingen, docenten als cultuurcommissies.

3.1 Inventariseren

Mede doordat de overheid kunst- en cultuureducatie op verschillende manieren ondersteunt (denk aan de invoering van de CKV-bonnen), sprankelt het op veel scholen als het gaat om kunstzinnige en culturele activiteiten. Leerlingen nemen hieraan steeds meer deel in de onderbouw. Ze gaan naar een tentoonstelling, bezoeken een beeldentuin, luisteren naar een schoolconcert, ze luisteren naar een kunstenaar in de klas of maken een wandeling door een oude binnenstad. Leerlingen bouwen hiermee al in de onderbouw de nodige ervaring op met kunstzinnige en culturele activiteiten.

In de bovenbouw bouwen de leerlingen hierop door, maar dan vaak in het kader van CKV-vmbo of CKV. Zij kiezen uit het culturele aanbod, ondernemen een activiteit en reflecteren hierop door verslag te doen in hun kunstdossier.

Bij de hierboven beschreven activiteiten gaat het vaak om verplichte activiteiten, die in het kader van de lessen verplicht worden uitgevoerd of ondernomen.

Scholen organiseren daarnaast vaak activiteiten die niet direct gekoppeld zijn aan vakken of programma's. De meeste scholen hebben een schoolkrant, een koor, een musical, een orkest of zelfs een dans- of filmclub. En niet te vergeten de jaarlijkse culturele avond. Ook deze activiteiten dragen bij aan de vorming van de leerling.

Kritische blik op het programma

Leerlingen komen dus gedurende hun hele schoolloopbaan in contact met verschillende vormen van kunst en cultuur. Dit leidt tot de vraag welke plek culturele activiteiten hebben binnen de school. Is er een beleid, zijn er richtlijnen, is er een leerlijn of wordt vooral praktisch gekeken of een activiteit past in de planning of het rooster.

Scholen die kritisch willen nadenken over de opbouw van hun culturele programma in de onderbouw, die meer samenhang en afstemming nastreven of die de activiteiten in de onderbouw als basis willen inzetten voor CKV in de bovenbouw en Tweede fase dienen zich te buigen over het opstellen van een leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten.

Voor het opstellen van een leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten moet allereerst een **inventarisatie** worden gemaakt van de culturele en kunstzinnige activiteiten die de leerlingen op dit moment al ondernemen. Docenten kunnen daarbij gebruikmaken van onderstaand schema.

Inventarisatie culturele en kunstzinnige activiteiten

Leerjaar	periode 1	periode 2	periode 3	periode 4
1				
2				
3				

Een inventarisatie laat zien wat een school allemaal doet en op welke manier de school aandacht besteedt aan kunst en cultuur. Maar ze maakt ook duidelijk waar nog hiaten zitten en wat de school nog meer zou kunnen doen. Doen leerlingen elk jaar minstens twee activiteiten, maken leerlingen kennis met dans, komen leerlingen wel eens in een 'echte' schouwburg en tellen de activiteiten mee? Voor het stroomlijnen van het proces van analyse en reflectie kunnen scholen de volgende checklist inzetten. Deze is grotendeels opgesteld aan de hand van de in hoofdstuk 2 beschreven CKV-methodiek.

Checklist programma culturele en kunstzinnige activiteiten

1. Oriëntatie op de begrippen kunst en cultuur.
 - Hoe worden kunst en cultuur gedefinieerd?
 - Wanneer wordt een kunstaautobiografie opgesteld?
 - Wanneer beginnen leerlingen met het kunstdossier?
 2. Verkennen van de culturele omgeving.
 - Hoe wordt de culturele omgeving in kaart gebracht?
 3. Keuze maken voor een discipline.
 - Op welke manier onderzoeken leerlingen de verschillende kunstdisciplines?
 - Hoe maken leerlingen zelfstandig keuzes voor een kunstdiscipline, workshop of activiteit?
 - Hoe draagt men zorg voor een brede oriëntatie waarbij alle kunstdisciplines aan bod komen?
 4. Uitvoeren van het onderzoek.
 - Hoe worden de activiteiten voorbereid?
 5. Ondernemen van een culturele activiteit.
 - Hoe gaan leerlingen op pad: alleen, in groepjes of klassikaal?
 - Hoe zorgt men voor een evenwichtige verdeling tussen binnen- en buitenschoolsleren?
 - Hoe bewaakt men de samenhang tussen de activiteiten?
 6. Kunstdossier aanleggen en reflecteren.
 - Hoe worden de activiteiten verwerkt?
 - Hoe wordt begonnen met het kunstdossier?
 7. Presenteren.
 - Op welke manier wordt aandacht besteed aan presenteren?
 8. Beoordelen.
 - Hoe wordt aandacht besteed aan beoordelen?
 - In hoeverre telt dit mee?
- Tot slot:
- Is er een evenwichtige verdeling van de activiteiten over de leerjaren?
 - Waar is sprake van samenhang met andere vakken of leergebieden?
 - Is er sprake van opbouw qua inhoud en vaardigheden?
 - Is in het huidige programma een leerlijn aanwezig?
 - Sluit het programma aan bij de visie van de school en de kunstvakken?

3.2 Opstellen van richtlijnen

Op basis van de inventarisatie en de checklist kunnen scholen nadenken over hoe ze het bestaande aanbod beter kunnen afstemmen op de doorlopende leerlijn. Beleid en visie van de school vormen het uitgangspunt. Belangrijk hierbij is dat een team of vaksectie per onderdeel beslissingen neemt die aansluiten op hun idee over een leerlijn kunstzinnige en culturele activiteiten. Gebruik hierbij de checklist en kies bewust het gezamenlijke standpunt of de gezamenlijke richtlijn.

Een team kan kiezen voor een opbouw van activiteiten van 'veilig' binnen de school (leerjaar 1), naar 'onveilig' buiten de school (leerjaar 2). Leerlingen kunnen alvast starten met het formuleren van de definitie voor kunst en cultuur, er kan worden begonnen met een kunstdossier of men kan nadenken over hoe je leerlingen alvast kunt voorbereiden op de vaardigheid van reflecteren. Het accent kan ook liggen op het alvast aanleren van zelfstandig kiezen en ondernemen. Vaak hebben de activiteiten in leerjaar 1 en 2 een klassikaal karakter, terwijl de activiteiten in leerjaar 3 individueler worden en meer keuzevrijheid bieden. Naarmate leerlingen ouder worden en over meer kennis en ervaring beschikken, kunnen zij steeds zelfstandiger culturele en kunstzinnige activiteiten ondernemen. Daarop is CKV ook gebaseerd. Het karakter van activiteiten kan dus verschuiven van klassikaal binnen de school, via klassikaal buiten school, naar de individuele en zelfstandige keuze voor kunst en cultuur die leerlingen maken bij CKV. In de onderbouw kan hierop vooruit worden gelopen.

Leerlijn schema

Onderstaand schema biedt scholen een format om de gemaakte keuzes en richtlijnen overzichtelijk vast te leggen. De eerste kolom geeft de CKV-methodiek aan. De tweede fungeert als reminder, zodat duidelijk blijft over welke onderdelen een team of vaksectie richtlijnen dient op te stellen. Deze kolom kan in de definitieve versie worden weggelaten. Bovenaan in de laatste kolommen worden, afhankelijk van de visie van de school, gevuld met de perioden, leerjaren of onderbouw/bovenbouw. De keus is aan het team hoe gefaseerd de leerlijn moet worden opgesteld. Uitgewerkte schoolvoorbeelden van dit schema vindt u in bijlage II en in hoofdstuk 5.

De CKV-methodiek	Inhouden t.b.v. de doorlopende leerlijn	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
1. Oriëntatie	<ul style="list-style-type: none"> - Kunst autobiografie gemaakt? - Definitie kunst en cultuur - Wat versta je onder kunst? - Wat versta je onder cultuur? - Wat vindt onze klas? - Wat vindt onze school? 				
2. Verkenning	<ul style="list-style-type: none"> - Culturele kaart van de omgeving of regio. - Brede oriëntatie op de verschillende instellingen en disciplines 				
3. Keuze maken voor een culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Verder onderzoek naar de disciplines. - Analyseren wat je aanspreekt, leuk vindt of totaal nog niet kent. - Kiezen voor een discipline, activiteit of evenement. - Wie kiest de activiteit? 				
4. Voorbereiden van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Zoeken naar specifieke informatie ter voorbereiding. 				
5. Ondernemen van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Op pad gaan (met klas, groepje of tweetal) - Worden alle disciplines bezocht? - Uitvoeren van eventuele (kijk en luister) opdrachten. 				
6. Reflectie	<ul style="list-style-type: none"> - Kunstdossier (portfolio) - Verwerking van de activiteit - Reflectie op de activiteit 				
7. Presentatie	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaringen presenteren - Wat moet een presentatie bevatten? 				
8. Beoordeling	<ul style="list-style-type: none"> - Wat wordt beoordeeld? - Telt het mee? - Hoe wordt beoordeeld? 				

Tijdens een SLO-studiedag stelden docenten richtlijnen op voor een leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten. Hieronder een aantal reacties:

- “De aanpak van eerst inventariseren en dan de checklist en het schema, werkt praktisch. Je start met wat je al doet en vult zo nodig aan, en formuleert hiervoor gezamenlijke afspraken.”*
- “Het opgestelde schema is ook goed te gebruiken om met directie en collega’s in gesprek te komen.”*
- “Het maakt, voor wat betreft de doorlopende leerlijn, inzichtelijk waar en op welke momenten er hiaten zitten in het programma.”*
- “Het is een helder instrument; je focus wordt duidelijk, het blijft niet alleen maar in je hoofd hangen.”*
- “Het schema zorgt voor de verantwoording van beslissingen over het lesprogramma. Je keuzes worden heel concreet en praktisch.”*

3.3 Succesfactoren

Het succes van het programma voor kunst en cultuur hangt van vele factoren af. Natuurlijk moet de inhoud passen bij de school en de leerlingen, collega’s moeten het programma zien zitten, maar vooral is van belang dat het team/de vaksectie de directie meekrijgt.

Uit gesprekken met scholen, de reacties van docenten tijdens de studiedag en de ervaringen van het CJP kan het volgende lijstje succesfactoren worden afgeleid.

- Zorg voor betrokkenheid van de schooldirectie.
- Zorg voor een breed draagvlak in de school, ook bij collega’s van niet-kunstzinnige vakken.
- Maak geen eiland van enthousiastelingen.
- Stel één cultuurcoördinator aan voor binnen- en buitenschoolse culturele activiteiten om versnippering en overlap tegen te gaan.
- Men moet weten hoe het traject van cultuureducatie verloopt: wat kan de leerling al, wat weet hij al en met welke ervaringen komt hij binnen. Bedenk ook wat het doel moet zijn aan het eind van het voortgezet onderwijs en bepaal aan de hand van dat doel wat er in de tussentijd moet gebeuren om dat resultaat te bereiken.
- Zorg dat de activiteiten in de les voorbereid kunnen worden.
- Maak veelvuldig gebruik van de culturele omgeving en actuele culturele evenementen.
- Begin gewoon! Het is niet nodig alles uit te werken alvorens van start te gaan.
- Zorg voor enige flexibiliteit in het programma; een volledig dichtgetimmerd programma werkt remmend op kunst- en cultuureducatie.
- Evalueer jaarlijks het totale programma (met daarbij het stappenplan als onderdeel) en stel zo nodig bij.

4

Verbinding tussen Cultuur en School

Een factor die kan bijdragen aan het succes van een cultureel programma is het veelvuldig gebruikmaken van de expertise van de culturele omgeving. Vaak kan er meer dan je denkt. Daarom is het verstandig de leerlijn en de wensen voor te leggen aan een culturele instelling en vervolgens samen tot een goed programma te komen. Bundel dus alle krachten en maak verbindingen tussen cultuur en de school. Dit hoofdstuk gaat nader in op elementen die te maken hebben met deze verbindingen tussen cultuur en school. Onder meer gaan we in op facetten die te maken hebben met het binnen- en buitenschools leren. Daarna zal kort de rol van CJP worden belicht waarbij ook wordt stilgestaan bij de functie van de regionale instellingen voor kunst- en cultuureducatie. Deze laatste staan dicht bij de scholen en vervullen vaak een belangrijke intermediaire rol.

4.1 Binnen- en buitenschools leren

De kunstvakken hebben een lange traditie op het gebied van buitenschools leren. Door de komst van CKV en de CKV-bonnen voor de onderbouw gaan leerlingen op pad om buiten de school deel te nemen aan culturele en kunstzinnige activiteiten. Authentieke kunstwerken of kunstuitingen worden bij voorkeur beleefd in de context waarvoor ze bedoeld en gemaakt zijn. Leerlingen bezoeken een beeldtentoonstelling, interviewen een kunstenaar in zijn atelier, nemen deel aan workshops of verzorgen een dansworkshop op de muziekschool.

Door de onderwijsvernieuwingen in de onder- en bovenbouw zijn de mogelijkheden voor buitenschools leren verruimd. Er wordt over rijke leeromgevingen gesproken; een veilige omgeving binnen of buiten school waarin leerlingen betekenisvol, actief en in toenemende mate zelfstandig kunnen werken. Delen van lessen worden verzorgd op locatie, gastdocenten worden uitgenodigd, workshops en producties worden ingekocht. Leerlingen gaan de stad in om architectuur te bekijken en culturele instellingen slagen er steeds beter in om hun programma's en expertise op elkaar af te stemmen of zelfs te integreren. Leren beperkt zich niet meer alleen tot leren binnen de vier muren van de school. Hieronder inventariseren we de mogelijkheden van buitenschools leren. Om een overzicht te krijgen van de onderdelen die een rol spelen bij het binnen- en buitenschools leren gaan we in op vier aspecten.

1. Leren op school

Het leren op school wordt ook wel binnenschools leren genoemd: het leren dat plaatsvindt binnen de muren van de school en tijdens schooltijd. Op veel scholen is deze vorm van leren afgelopen jaren uitgebreid van klaslokaal naar mediatheek, studieruimten, ateliers, werkplaatsen etc.. Kunstuitingen worden binnen school veelal overgedragen door video's, dvd's, cd's, dia's of plaatjes. Ook door het inhuren van producties - theater, muziek of dans - komen leerlingen in aanraking met culturele uitingsvormen. Maar de ervaring met het authentieke kunstwerk of de authentieke kunstuiting in de context waarvoor deze is bedoeld of waarin deze is gemaakt, blijft achterwege. De maakt de beleving mogelijk anders.

2. Leren buiten school

Onder het buitenschools leren verstaan we hier al het leren waarvoor een leerling het schoolgebouw verlaat. Dus niet alleen het bezoek aan een tentoonstelling. Maar ook concert- en theaterbezoek, de afspraak met de kunstenaar in het atelier, het volgen van workshops of de rondleiding door de stad. Buitenschools leren beperkt zich niet tot leren onder schooltijd, het kan ook plaatsvinden buiten schooltijd. Pluspunt bij deze manier van leren is dat het leren door experts gestimuleerd of begeleid wordt in een setting die daarbij past. Een interview met de artiest in zijn kleedkamer of op het toneel staan in de schouwburg is gewoon prachtig om mee te maken. De beleving staat centraal.

3. De culturele partner

In de onderbouw moeten leerlingen kennismaken met alle kunst disciplines. Scholen die een beperkt aanbod hebben en gastdocenten willen inhuren kunnen gebruikmaken van de diensten van een educatieve kunstinstelling. Deze is goed op de hoogte van het landelijk aanbod en heeft een adviserende, ondersteunende en organiserende functie. Docenten of kunstenaars verbonden aan een educatieve kunstinstelling kunnen worden ingezet om een deel van het programma binnen school te verzorgen. Steeds vaker is sprake van een structurele samenwerking en worden leerplannen mede opgesteld door experts van de educatieve kunstinstellingen. Vraag en aanbod kunnen zo beter op elkaar afgestemd worden.

4. Expertise van de leerling

Leerlingen leren graag en goed van elkaar. Vaak doen leerlingen al meer op het gebied van kunst en cultuur dan zij zelf en ook wij denken. In hun vrije tijd ondernemen ze diverse activiteiten zoals cursussen drama, muzieklessen, kleding maken, ballet, zingen, skaten, websites maken, gedichten schrijven of ansichtkaarten maken. Belangrijke taak van de docent is te ontdekken wat de leerling vanuit zijn intrinsieke motivatie reeds doet en gebruik te maken van zijn enthousiasme en expertise. Dit kan een enorm stimulerende werking hebben.

Leerlingen uit 3 vmbo zijn om die reden ook goed in te zetten als CKV-buddy voor de leerlingen in de onderbouw; ze kunnen als buddy mee naar de film, het theater of de schouwburg waardoor leerlingen in de onderbouw beter voorbereid worden op CKV en minder onwennig tegen activiteiten aankijken.

4.2 CJP en instellingen voor kunst- en cultuureducatie

Een instelling die bij uitstek cultuur en school voor jongeren met elkaar probeert te verbinden is de landelijke stichting Cultureel Jongeren Paspoort. Sinds de start van het CKV-project is CJP actief op het gebied van cultuureducatie in het voortgezet onderwijs. CJP verzorgt daarbij het logistieke traject van de CKV-bonnen en ondersteunt alle betrokkenen bij het project. Zo heeft CJP voor docenten een website (www.cjp.nl/docenten), het CJP-Bulletin en een digitale nieuwsbrief. Daarnaast worden goede voorbeelden op cultureel gebied gepresenteerd en worden scholen geadviseerd over de besteding van de CKV-bonnen. Ook wordt regelmatig onderzoek gedaan, onder meer naar de cultuurbeleving van jongeren en hun mening over het vak CKV.

Good practice

Ambassadeurs van CJP bezoeken scholen in het land regelmatig. Zij kijken rond, geven advies en bieden waar nodig hulp. Ook hebben ze de taak inspirerende voorbeelden te verzamelen en over te dragen aan anderen. Hieronder twee van deze voorbeelden:

- OSG De Rietlanden, Lelystad

Deze scholengemeenschap voor vmbo, havo en vwo en tevens cultuurprofiel school is bezig met het opbouwen van een doorlopende leerlijn. In de eerste twee leerjaren zijn structureel CKV-uren opgenomen in de lessentabel. De school biedt de leerlingen een soort kunstcarrousel, waarin de leerlingen eerst een aantal weken kennismaken met disciplines als film, drama, strips en fotografie, en hiermee daarna actief aan de slag gaan. In het tweede jaar wordt meer verdieping geboden. Het derde jaar omvat een aantal projecten, waarna in het vierde jaar voor CKV gebruik gemaakt kan worden van de in voorgaande jaren gelegde basis. Een groot aantal basisbegrippen is dan actief en passief bekend. Daarnaast nemen leerlingen actief deel aan buitenschoolse activiteiten. De school heeft een duidelijke visie op cultuur: ze ziet cultuur als een breder begrip dan alleen de culturele vakken. Als een school dit belangrijk vindt, moet ze daar consequent in zijn. Omdat deze school niet rijk is, worden bij voorkeur oplossingen gezocht binnen de school. Zo is er een cultuurcoördinator aangesteld, die zich een aantal dagen per week volledig bezighoudt met culturele activiteiten. De ruimte daarvoor wordt onder andere gecreëerd door te schuiven binnen het docentenbestand. Ook zoekt de school actief naar externe gelden.

- Reitdiep College, vestiging Leon van Gelder, Groningen

De Leon van Gelder-vestiging is een voormalige middenschool: leerlingen kiezen na drie jaar voor een leerweg vmbo, havo of vwo, en na vier jaar verlaten ze de school om elders hun opleiding af te maken of te vervolgen. De school is al jaren erg actief op cultureel gebied. Vanaf het eerste jaar wordt het vak Kunstvakken gegeven, dat alle onderdelen omvat. Leerlingen leren basisvaardigheden drama, muziek en beeldend, en nemen daarnaast deel aan allerlei projecten. Jaarlijks terugkerende projecten richten zich met name op theater (actief en passief). Verder wordt er zo veel mogelijk ingesprongen op actuele projecten. Het gaat er daarbij niet om dat elke leerling hetzelfde heeft gedaan aan het eind van de schoolcarrière. Uitgangspunt is dat leerlingen zo breed mogelijk met kunst en cultuur in aanraking komen en daardoor ontdekken wat ze zelf leuk vinden. Het lukt om leerlingen die van huis uit weinig culturele bagage meekrijgen, enthousiast te maken voor kunst en cultuur. Er wordt actief samengewerkt met culturele instellingen. Ook op deze school is een cultuurcoördinator aangesteld die zich veel bezighoudt met het organiseren van activiteiten en projecten.

Belangrijke overeenkomsten tussen deze twee scholen zijn de betrokkenheid van directie en collega-docenten bij de doorlopende leerlijn, de inventiviteit van de docenten en de goede sfeer die ontstaat door de grote nadruk op cultuur.

Belevingsonderzoek bij jongeren

CJP heeft onderzoek gedaan naar de beleving van kunst en cultuur bij jongeren. Een aantal aanbevelingen uit dit onderzoek kunnen voor docenten interessant zijn. Kunst en cultuur hebben vaak een negatief imago onder jongeren. Gevraagd naar de definitie van kunst en cultuur wordt al snel gekozen voor de veiligste en meest beperkte definitie: dure schilderijen. Daardoor lijkt kunst en cultuur geen raakvlakken te hebben met hun eigen leven. Wanneer jongeren serieus worden genomen in hun kunstopvatting, zijn zij veel meer in staat om de volle breedte van het culturele spectrum te overzien. Daardoor verandert hun grondhouding van negatief naar positief. Daarnaast is het aan te raden koppelingen te maken tussen populaire en gevestigde cultuur. De populaire cultuur kan worden uitgediept, maar biedt ook aanknopingspunten voor het omgaan met de gevestigde vormen van kunst en cultuur. De belangrijkste succesfactor is misschien wel het enthousiasme van de docent. Voor meer informatie kijk op www.cjp.nl/docenten.

Regionale instelling voor kunst- en cultuureducatie

Naast de landelijke organisatie CJP zijn er natuurlijk tal van regionale instellingen voor kunst- en cultuureducatie die scholen intensief begeleiden bij het opstellen van een programma voor kunst en cultuur. Zij zijn de regionale schakel tussen cultuur en school.

Een belangrijke taak van een instelling voor kunst- en cultuureducatie is het begeleiden, ondersteunen en stimuleren van scholen op het gebied van kunst- en cultuureducatie. Daarbij hebben de instellingen vaak niet alleen contacten met de scholen maar juist ook met culturele instellingen, gemeenten en professionele kunstenaars. Door deze contacten hebben de regionale instellingen voor kunst- en cultuureducatie een goed beeld van wat er leeft binnen de regio en het onderwijs. Ze vormen op deze manier een belangrijke intermediair tussen cultuur en school.

Naast de samenwerking tussen scholen, culturele instellingen en gemeenten is samenhang een steeds belangrijker item voor de instellingen voor kunst- en cultuureducatie. Steeds meer adviseren en begeleiden zij hierbij.

Voor meer informatie over andere instellingen voor kunst- en cultuureducatie bij u in de buurt kunt u kijken op www.cultuurplein.nl.

Kunst & Cultuur Drenthe:

'Uit de praktijk blijkt dat naarmate een onder- of bovenbouwafdeling van een school een duidelijker beeld heeft van het eigen cultuurbeleid de vraag groeit naar afstemming met de andere boven- of onderbouwafdeling. De doorlopende leerlijn bevordert de samenhang tussen de verschillende leerjaren. Tevens ontstaat de behoefte aan informatie over cultuureducatie in het primair onderwijs en over de eisen en mogelijkheden van (kunstvak)opleidingen in het MBO/HBO. De vragen van scholen rondom de doorlopende leerlijn worden steeds duidelijker en specifiekter waardoor het leveren van maatwerk voor het vak kunst & cultuur nog belangrijker wordt.'

Activiteiten van K&C Drenthe

K&C Drenthe heeft de afgelopen jaren het Cultuurtraject en regionale CKV-netwerken in Drenthe opgezet en/of ondersteund. Veel scholen voor voortgezet onderwijs in Drenthe nemen deel aan deze netwerken. Daarbij biedt K&C Drenthe zo veel mogelijk maatwerk om recht te doen aan de verschillende wensen, mogelijkheden en behoeften van de afzonderlijke scholen. De vragen van scholen hebben onder andere te maken met het school(cultuur)beleid, de mate van samenwerking tussen scholen onderling en de samenwerking met de (lokale) culturele instellingen. Tussen provinciale regio's ontstaan verschillen door gemeentelijk cultuurbeleid en de mogelijkheden die de culturele omgeving de scholen biedt.

K&C Drenthe het voortgezet onderwijs scholen door:

- ondersteuning bij het formuleren en realiseren van eigen schoolcultuurbeleid
- bevorderen van samenwerking tussen de scholen onderling en de culturele omgeving
- het geven van advies en informatie
- het bevorderen en ondersteunen van netwerken van scholen en culturele instellingen
- het organiseren van nascholingen voor docenten
- K&C ondersteunt ook specifieke doelgroepen zoals scholen voor Praktijkonderwijs.

Leerjaar 1, 2 en 3

Het Cultuurtraject is ontwikkeld voor de leerjaren 1, 2 en 3. Het helpt de school om het eigen schoolcultuurbeleid te realiseren. Hiervoor wordt per school de huidige en (jaarlijks) de gewenste situatie voor de culturele activiteiten in de eerste drie leerjaren in kaart gebracht. Per leerjaar wordt geïnventariseerd: wat er plaatsvindt, wanneer, wie het organiseert en tegen welke prijs.

Om de scholen te helpen de gewenste situatie te formuleren en te realiseren zet K&C vier instrumenten in:

- de adviesgesprekken
- het netwerk met lokale culturele instellingen
- een aanbodmap
- subsidieaanvragen voor aanvullende activiteiten (van provincie/gemeente)

De K&C-consulent bespreekt met de school de huidige situatie en de uitgangspunten voor het formuleren van de gewenste situatie. Vaak wil de school de leerlingen in de onderbouw een brede oriëntatie op de kunsten aanbieden en hen tevens voorbereiden op het vak CKV in de bovenbouw. De "witte vlekken" in het schema met de op dat moment gerealiseerde culturele activiteiten worden vervolgens ingevuld.

Jaarlijks stelt K & C voor iedere regio een aanbodmap samen waarin het landelijke, provinciale en lokale culturele aanbod is opgenomen. De scholen kunnen deze map gebruiken bij het samenstellen van hun eigen cultuurprogramma.

Er zijn regionale netwerken georganiseerd, waarin de scholen en de lokale culturele instellingen het aanbod, de wensen en de mogelijkheden bespreken. Door deze uitwisseling en door samenwerking ontstaan ook weer nieuwe projecten en activiteiten.

De Provincie Drenthe en Drentse gemeenten zien in het cultuurtraject een mogelijkheid om hun cultuureducatiebeleid te realiseren en ondersteunen dit programma. Soms neemt ook de cultuurambtenaar van de betrokken gemeente deel aan het netwerk.

Leerjaar 3 en 4

Voor de bovenbouw stimuleert en ondersteunt K&C de regionale CKV-netwerken VMBO en Havo/Vwo. Vaak nemen zowel de regionale scholen als de lokale culturele instellingen deel aan deze netwerken. Naast afstemming en uitwisseling van wensen, ontwikkelingen en mogelijkheden rond het vak CKV worden ook jaarlijks CKV-activiteiten georganiseerd, waardoor leerlingen kennismaken met de culturele instellingen bij hen in de buurt.

Meer informatie over Kunst & Cultuur Drenthe is te vinden op www.kcdr.nl.

Kunst & Cultuur Drenthe heeft een actieve bijdrage geleverd aan het SLO-project 'Leerlijn culturele en kunstzinnige activiteiten'.

5

Een praktijkvoorbeeld: AOC-Oost, Almelo

De nieuwe kerndoelen en het streven naar meer samenhang tussen vakken en het verbeteren van de doorlopende leerlijnen waren in mei 2005 voor AOC-Oost in Almelo aanleiding voor het indienen van een veldaanvraag bij SLO. Het AOC had inmiddels het leergebied kunst en cultuur gerealiseerd en daarbij gekozen voor het werken aan betekenisvolle opdrachten gericht op competentiegericht leren. Concreet vroeg het AOC om ondersteuning bij de invulling van het programma voor leerjaar 3 in het kader van de doorlopende leerlijn, waarbij de school de wens had beeldende vorming en CKV volledig te integreren. Hiertoe zijn tijdens verschillende ontwikkelbijeenkomsten de kerndoelen bestudeerd, conclusies getrokken en keuzes gemaakt over de ordening van de lesstof. Dit heeft geleid tot een programma voor leerjaar 3 dat aansluit bij reeds ingezette ontwikkelingen. In dit hoofdstuk maakt u kennis met de overwegingen, het programma en de ontwikkelde opdrachten. Wij hopen dat de informatie u inspireert uw programma, methodiek of didactiek aan te scherpen en/of te verbeteren.

Schoolportret AOC-Oost Almelo

Naam school	AOC-Oost locatie Almelo
Website	www.aoc-oost.nl
Contactpersonen	Stéfanie van Tuinen
Adres	Bornerbroeksestraat 348, 7609 PH, Almelo
Locaties	Almelo
Leerlingen	1650 leerlingen
Schoolsoort	vmbo en mbo
Leerwegen	Basis, kader, gemengde en gemengd plus
Sectoren	Groen
Bijzonderheden	De nadruk ligt op doorlopende leer- en zorglijnen en het bevorderen van de zelfstandigheid van leerlingen

Karakteristiek

AOC-Oost te Almelo is een school voor agrarisch onderwijs en huisvest vmbo en mbo onder één dak. De school besteedt veel aandacht aan het ontwikkelen van doorlopende leer- en zorglijnen. AOC-Oost heeft de ambitie tot de betere scholen van Nederland te behoren en heeft zich daartoe voor komende jaren de volgende doelen gesteld:

- onderwijs door toegepast leren gericht op vaardighedenontwikkeling en samenhang van leergebied kunst & cultuur
- invoering van competentiegericht onderwijs
- verbetering van het zelfstandig werken.

Vrijwel wekelijks vindt onder leiding van de regiegroep, die de onderwijsvernieuwing stimuleert en coördineert, onderwijsvernieuwingsoverleg plaats. Het onderwijs is ingericht in leergebieden, waarin de praktijk centraal staat en leerlingen leren door middel van betekenisvolle opdrachten. Om het zelfstandig werken te stimuleren werken leerlingen gedurende twee uur per week in het open leercentrum. Hier werken leerlingen onder leiding van een docent aan hun schoolwerk. Elk leergebied heeft hiervoor studiewijzers ontwikkeld. In studiewijzers staat omschreven wat leerlingen moeten doen en wanneer ze de stof moeten kennen en kunnen. De studiewijzer fungeert zo ook als planningsinstrument. Daarnaast is de school bezig met de invoering van een portfolio in het kader van de doorlopende leerlijn.

Aanleiding

“Het nieuwe programma voor het leergebied, waarin wij op een competentiegerichte wijze werken, sluit niet goed meer aan op het programma van leerjaar drie”, vindt Stéfanie van Tuinen, docent beeldende vorming en sectievoorzitter van AOC-Oost in Almelo. “Dit was de reden voor AOC-Oost ondersteuning te vragen bij de inrichting van het programma voor leerjaar 3-vmbo. Tevens bestond de wens om CKV op betekenisvolle wijze zo volledig mogelijk te integreren in het derdejaars programma voor beeldende vorming.”

Het team kunst en cultuur

Het team van het leergebied kunst & cultuur telt vijf docenten: drie docenten beeldend, één dramadocent en een muziekdocent. De drie docenten beeldend zijn verantwoordelijk voor het programma van leerjaar 3. In de toekomst zullen muziek en dans in de vorm van door professionals verzorgde workshops vast onderdeel uitmaken van het leergebied kunst & cultuur. Intentie is drama ook in leerjaar 2 en 3 periodiek aan te bieden.

Visie op cultuureducatie

Het docententeam van het leergebied kunst & cultuur geeft de visie op cultuureducatie in de volgende punten weer:

- Leerlingen moeten actief bezig zijn;
- Leerlingen moeten trots zijn op eigen werk;
- Leerlingen maken kennis met en oriënteren zich op kunst en cultuur;
- Het leergebied kunst & cultuur wordt leerwegoverstijgend aangeboden. Dit betekent dat alle leerwegen dezelfde opdrachten krijgen.

Hoofddoelen van het leergebied kunst & cultuur

Het creatief proces staat voor de docenten voorop. Opdrachten worden thematisch of projectmatig aangeboden en leerlingen hebben iets te kiezen. Met plezier, motivatie en zelfvertrouwen dienen de leerlingen actief aan de slag te gaan met betekenisvolle opdrachten. “De opdrachten zijn vooral gericht op een kennismaking met kunst en cultuur”, benadrukt Stéfanie van Tuinen. Om deze doelstellingen te ondersteunen werken de leerlingen hun ideeën uit in een kunstdossier dat waar mogelijk gedigitaliseerd wordt voor het portfolio.

Samenhang en doorlopende leerlijnen

“Leerjaar drie moet echt anders. We willen meer samenhang tussen CKV en beeldende vorming en ook de doorlopende leerlijn rondom culturele activiteiten in aansluiting met CKV verbeteren”, aldus Stéfanie.

Veel kunstvakdocenten werken inmiddels aan de invulling van het programma op basis van samenhang. Kunstdisciplines werken samen als zich daartoe vanzelfsprekende kansen voordoen. De kunstvakdocenten van AOC-Oost zien kansen voor integratie van CKV en beeldende vorming in leerjaar 3. Bij integratie van vakken versmelten leerstofinhouden van verwante vakken. Bij een geïntegreerde aanbod zijn vakken niet meer als zelfstandig vak herkenbaar op het rooster.

Het thema doorlopende leerlijnen is al enige jaren hot item. Leerlijnen die doorlopen zijn efficiënt en effectief. Een doorlopende leerlijn stelt leerlingen in staat kennis te construeren: zij koppelen nieuwe kennis aan reeds bestaande kennis. Leerlingen leren terug te kijken (Wat weet ik al? Wat kan ik al?) en vooruit te blikken (Wat kan ik met het geleerde in de toekomst? Wat wil ik nog leren?). Een doorlopende leerlijn vraagt om spreiding van onderwerpen over leerjaren heen en heeft een zodanige opbouw van lesstof en leeractiviteiten dat leerlingen in staat zijn bestaande kennis en vaardigheden te verbinden met nieuwe ervaringen die zij opdoen binnen of buiten school.

Ontwikkeling van een leerlijn culturele activiteiten

Voor het ontwikkelen van een leerlijn culturele activiteiten is het van belang de gehele leerlijn culturele activiteiten in beeld te krijgen. “Door het totale overzicht waarin de kerndoelen vergeleken worden met de zeven stappen van de CKV-methodiek” zoals in hoofdstuk 3 beschreven, “...zien we wat we waar kunnen doen, waar eventueel verbeteringen mogelijk zijn en waarop we in leerjaar drie in kunnen steken. Het dwingt je na te denken over je eigen onderwijs en daarin keuzes te maken. Wij hebben het schema vertaald naar onze eigen situatie. Het totale overzicht leidt wel tot nieuwe inzichten voor de aanpak van de oriëntatie op culturele activiteiten in de onder- en bovenbouw. Als leerjaar drie klaar is scherpen we het programma op basis van de leerlijn culturele activiteiten weer aan”, vertelt Stéfanie enthousiast.

Leerlijn culturele activiteiten

De docenten van AOC-Oost hebben tijdens verschillende werkbijeenkomsten gewerkt aan het ontwikkelen van een geïntegreerd programma voor leerjaar drie vmbo. Dit gebeurde op basis van het schema voor de doorlopende leerlijn culturele activiteiten (hoofdstuk 3), hun visie en een aantal uitgangspunten. De kernconcepten dienden daarbij als kapstok voor het ordenen van het programma. In het schema ziet u rechts de keuzes van de kunstvakdocenten van AOC-Oost voor leerjaar 3 en links hun conclusies daarbij voor de onderbouw. Hierna volgt het geïntegreerde programma van leerjaar 3 en een korte impressie van de opdrachten.

Toelichting op de leerlijn

Na het afstemmen van de inhoud van de leerlijn aan de hand van de kernconcepten, is gekeken naar de opbouw van de leerlijn. Centrale vraag hierbij was: hoe wil het team leerlingen met CKV aan de slag zien gaan? En ook: wat moeten leerlingen in leerjaar 3 kennen en kunnen dan wel ervaren en beleefd hebben? Dit heeft geleid tot een omschrijving ‘van (onderbouw), naar.....(leerjaar 3)’. Vervolgens zijn de richtlijnen voor de CKV-activiteiten benoemd. Deze worden bepaald vanuit de visie van het team. In dit voorbeeld heeft het team bijvoorbeeld het uitgangspunt dat de CKV-activiteit leidend is voor de beeldende activiteit in leerjaar 3, terwijl in de onderbouw de activiteit ondersteunend is voor de beeldende activiteiten. Daarna zijn voor de onderdelen reflectie, presentatie, kunstdossier en beoordeling de leerlingenactiviteiten aangegeven, eerst voor de bovenbouw en vervolgens voor de onderbouw.

Leerlijn culturele activiteiten AOC-Oost, Almelo

Inhoud

In alle leerjaren wordt gewerkt vanuit de beeldende kernconcepten:

- Inspiratie & vormgeving
- Media & communicatie
- Kunst & maatschappij
- Identiteit & diversiteit.

De opdrachten zijn competentiegericht en betekenisvol.

De culturele activiteit in zeven stappen	CKV-activiteiten KLAS 1 & 2	kunsvakken klas 3 (CKV-VMBO)
1. Oriëntatie	Leerlingen oriënteren zich op de begrippen kunst en cultuur en maken gezamenlijk kennis met de verschillende vormen ervan.	Leerlingen verdiepen zich verder in de begrippen kunst en cultuur.
2. Verkenning	De culturele werkgroep brengt de culturele kaart in beeld.	De leerling brengt de culturele kaart in beeld. De culturele werkgroep biedt culturele en kunstzinnige activiteiten aan.
3. Keuze maken voor een culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - De cultuurcoördinator kiest de culturele activiteit voor de groep. De directie keurt de culturele en kunstzinnige activiteiten goed. - De activiteiten moeten passen binnen het CKV-budget en de jaarplanning. 	<ul style="list-style-type: none"> - De leerling kiest, in overleg met de docent, de culturele activiteit. - De docent keurt de culturele activiteit van de leerling goed. - De activiteiten moeten passen binnen het portfolio van de leerling en zijn planning, en worden betaald met CKV-bonnen.
	<p><i>Richtlijnen ter ondersteuning van de keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De culturele activiteit dient ter ondersteuning van de beeldende vakken. - De culturele activiteit vormt een verdieping van de beeldende opdracht. - De culturele activiteit heeft een opbouwend karakter en vindt eerst in een veilige, binnenschoolse omgeving plaats. - De culturele activiteit dient ervaringsgericht en actief te zijn zodat leerlingen meer betrokken raken bij kunst en cultuur. - De culturele activiteit moet direct aansluiten bij de beleevingswereld van de leerling. 	<p><i>Richtlijnen ter ondersteuning van de keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De culturele activiteit dient als uitgangspunt voor de beeldende verwerking. - De beeldende opdrachten vormen een verdieping op de culturele activiteit. - De culturele activiteit vindt meer buitenschools plaats. - De culturele activiteit moet horizonverruimend zijn en mag zowel actief als passief zijn. - De culturele activiteit moet de nadruk leggen op een nieuwe, onverwachte ervaring.

4. Voorbereiden van de culturele activiteit	De culturele werkgroep ontwikkelt educatief lesmateriaal ter voorbereiding van de culturele activiteit. Vooraf wordt dit materiaal behandeld tijdens de mentorlessen en de kunsvakken. De cultuurcoördinator tracht de activiteit ook binnen andere leergebieden in te passen. De cultuurcoördinator informeert collega's, leerlingen, ouders en directie.	De sectie kunst en cultuur ontwikkelt educatief materiaal ter voorbereiding van de culturele activiteit. Vooraf wordt dit materiaal bij de kunsvakken behandeld. De cultuurcoördinator tracht de activiteit ook binnen andere vakken in te passen. De docent (namens de leerling) informeert collega's, leerlingen, ouders en directie. De leerling bereidt 1 culturele activiteit samen met een leerling uit de onderbouw voor.
5. Ondernemen van de culturele activiteit	Leerlingen ondernemen gezamenlijk een culturele activiteit. De activiteiten vinden onder schooltijd plaats.	Leerlingen ondernemen individueel of in kleine groepjes een culturele activiteit. De activiteiten vinden ook buiten schooltijd plaats.
6. Reflectie	<p>Leerlingen doen verslag van hun culturele activiteit in hun kunstdossier d.m.v. kijkwijzers, verwerkingen, foto's, interviews, enz.</p> <p>Achteraf vindt er steeds een evaluerend gesprek plaats met de vakdocent of mentor, met educatief materiaal (aangeleverd door de culturele werkgroep).</p> <p>De docent bepaalt of er al dan niet verder gewerkt wordt aan een opdracht.</p>	<p>Leerlingen doen verslag van hun proces & product in hun kunstdossier. Daarnaast houdt de docent een checklist bij van culturele en kunstzinnige activiteiten en beeldende verwerking ervan (zie ook PTA-boekje!)</p> <p>De beeldende opdracht moet aan de culturele activiteit gerelateerd zijn, heeft een opbouwende werking qua keuzevrijheid en moet betekenisvol zijn.</p> <p>De verwerking van de culturele activiteit is persoonsgebonden (samen de activiteit doen, individueel uitwerken.)</p>
7. Presentatie	Afhankelijk van de culturele activiteit en de verwerking vindt er een presentatie plaats.	De leerling laat de (beeldende) verwerking van de culturele activiteit aan de rest van de klas zien en vertelt daarbij ook over zijn/haar ervaringen. Als eindopdracht evalueert de leerling 3 jaar kunsvakken en pakt uit met een topwerkstuk verpakt als bagage (koffer) met allerlei ervaringen die hij/zij opgedaan heeft in de afgelopen jaren.
8. Beoordeling	Beoordeling van de culturele activiteit is aanwezigheidsplicht. Bij ziekte wordt zonodig een vervangende opdracht gezocht.	Beoordeling van de culturele activiteit is aanwezigheidsplicht. Beoordeling van de verwerking vindt plaats via vragenlijsten, die de leerling samen met medeleerlingen en/of de docent invult. Het gemiddelde van deze lijsten is het eindcijfer. Originaliteit in de keuze van culturele activiteit en beeldende verwerking wordt extra beloond.

Leerjaar 3			
vakken	Kernconcept	CKV	Thema's / onderwerpen
Periode 1 ha, te, ict	Inspiratie & vormgeving	Krölller Müller	Ik trek de wijde wereld in. "De schoolgids"
Periode 2 av, drama, ict	Media & communicatie	Film	Film, filmavond + Oscaruitreiking "Ik zie, ik voel, ik kijk", commercial
ha, te	Kunst & maatschappij	Theater	Maatschappij kritische ideële reclame "Ik zie, ik voel, ik kijk", en dit vind ik!
Periode 3 vrije keuze	Identiteit & diversiteit	Vrije keuze (geen film). 3e-jaars leerlingen als CKV-buddy's van 2e-jaars leerlingen	Mijn culturele bagage in een tas of koffer "En neem dat in gedachten mee"

Bovenstaand schema toont het programma dat de kunstvakdocenten van AOC-Oost in Almelo hebben ontwikkeld voor leerjaar 3. Het programma is geordend rondom vier kernconcepten. De school werkt met drie periodes. Omdat periode 2 wat langer duurt, kan in deze periode aan twee kernconcepten gewerkt worden. Naast de kernconcepten zijn in de tabel de CKV-activiteiten genoemd. Het bezoek aan Krölller Müller is een vaste activiteit die de CKV-werkgroep aan het begin van het jaar organiseert. Daarnaast kunnen leerlingen in periode 2 twee activiteiten kiezen uit het aanbod van film en theater en is de keuze van de vierde activiteit geheel vrij, met uitzondering van film. De CKV-activiteiten zijn leidend voor de verwerking van de beeldende opdrachten. De thema's van de opdrachten staan naast de CKV-activiteiten. Links in de tabel worden de vakken genoemd die betrokken worden bij de uitwerking van de opdracht.

Impressie van de opdrachten

Ik trek de wijde wereld in. "De schoolgids"

Tijdens het bezoek aan Krölller Müller krijgen de leerlingen een aantal foto-opdrachten te verwerken waarmee ze in een later stadium een schoolgids maken. Voor deze gids koppelen leerlingen de beelden waarvan foto's gemaakt zijn aan kenmerken van de school en aan verschillende vormen van samenwerking. Vervolgens zoeken zij voor de beelden, op de plattegrond van de school, een geschikte plek. De plattegrond wordt in de schoolgids opgenomen. Voor de voorkant van de gids maken leerlingen een foto die dient als blikvanger. De gids wordt vervolmaakt met een inhoudsopgave en tentoongesteld in de school.

"Ik zie, ik voel, ik kijk" - een commercial

Na een bezoek aan de film staat de beeldende activiteit in het teken van commercials. Tijdens de lessen verdiepen leerlingen zich in de verschillende soorten commercials. Tevens wordt een vergelijking gemaakt tussen tv-reclames en reclames die voorafgaan aan de film. Vervolgens maken leerlingen een script van acht shots. Muziek en tekst spelen daarin een belangrijke rol. Na de montage wordt de commercial aan de klas gepresenteerd.

"Ik zie, ik voel, ik kijk" - en dit vind ik!

Na een theatervoorstelling over een actualiteit die jongeren aanspreekt, wordt in de beeldende verwerking het accent gelegd op meningsvorming. Leerlingen ontwerpen een tekst voor een T-shirt (centraal ingekocht door school) waarmee ze op een leuke en positieve manier hun mening geven over een actueel onderwerp. Onderwerpen hiervoor worden verkend door het knippen van krantenkoppen. Vervolgens wordt gekeken naar de relatie tussen tekst en beeld. Diverse bronnen, zoals Loesje, Gorilla, Boomerang, zorgen voor inspiratie. Als de schets klaar is, wordt het ontwerp op de computer verfijnd en door de docent op een transfervel gedrukt. Met een strijkbout brengen de leerlingen de tekst op hun T-shirt aan.

Mijn culturele bagage in een tas of koffer: "En neem dat in gedachten mee"

Na de allerlaatste CKV-activiteit, vrij te kiezen door de leerlingen, maken leerlingen een werkstuk waarin de beste ervaringen met CKV verwerkt worden. Zij blikken terug op hun CKV-ervaringen en bepalen hun beste CKV-activiteit. Deze culturele bagage wordt door een vrije opdracht verbeeld en verwerkt in een (oud) bagagestuk dat leerlingen zelf meenemen (rommelmarkt). Dit eindwerkstuk - 'een duveltje uit een doosje' - dient als kunstdossier en is tevens het examenwerkstuk voor CKV. Leerlingen presenteren hun culturele bagage tijdens een groepstentoonstelling voor het vak CKV. Deze tentoonstelling wordt aan het begin van het nieuwe schooljaar georganiseerd en door ouders bezocht. Een aantal leerlingen wordt aangesteld als ambassadeur voor het vak CKV en geeft als zodanig uitleg over het vak.

Bijlage I: Kerndoelen Kunst en cultuur

Kerndoelen

- 48 De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.
- 49 De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.
- 50 De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.
- 51 De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.
- 52 De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.
(Bron: eindadvies Taakgroep Vernieuwing Basisvorming)

Bijlage II: Voorbeelden van richtlijnen voor een leerlijn

I Voorbeeld leerlijn: Van Lodensteincollege, Amersfoort

Het van Lodensteincollege is een scenario 1 school, met ambities voor scenario 2/3. Het motto van de school is: goed voor nu en later. Het van Lodensteincollege is een reformatische school voor voortgezet onderwijs van vmbo (incl. lwoo) tot en met vwo. De relatie tussen identiteit en onderwijs is voor de school van groot belang. Voor de onderbouw staan in het cursusjaar 2006-2007 twee speerpunten op het programma: samenhang en ict. Vanuit de teams wordt aan deze speerpunten gewerkt. Er is tussen de diverse vakken onderling overleg, maar er is (nog) nauwelijks sprake van het afstemmen van lesstof. Af en toe worden er in de school projecten georganiseerd, bij deze projecten staat vakintegratie vaak wel centraal. Voor het inzetten van de diverse moderne media worden betere voorzieningen getroffen. Het mentoraat en het tweetalig onderwijs zijn sinds een aantal jaren een belangrijk item, waarvoor ook werkgroepen zijn opgericht.

De kunstvakken, waaronder 2D, 3D en muziek, zijn vooral gericht op de praktijk, het actief bezig zijn. Kunstbeschouwing speelt een rol in het inspiratie opdoen voor eigen (beeldend) werk.

De leerlingen verwondering en enthousiasme bijbrengen en het ontdekken van hun eigen kunstzinnige kwaliteiten ziet het team als een van de uitdagingen. Het tentoonstellen van eigen werk naar aanleiding van een thema, krijgt steeds meer vorm in de school door middel van korte of langere exposities. Door gebruik te maken van een dummy leren de leerlingen procesmatig te werken en hun persoonlijke ontwikkeling te zien. Deze dummy is een verzameling van hun werk, inclusief foto's van hun eindproducten (het kunstdossier). De komende jaren wordt er gewerkt aan de invoering van het leergebied kunst en cultuur. Al jaren wordt er binnen de kunstvakken thematisch gewerkt. Met de komst van een leergebied hoopt het docententeam dat kunst en cultuur een uitdagender onderdeel wordt voor de leerlingen en dat het een andere status krijgt. De kunstvakken willen binnen de school een van de voorlopers worden op het gebied van onderwijsvernieuwing. De ambities zijn om de komende jaren te werken aan het realiseren van het leergebied en zo de voortrekkersrol te vervullen. Het leergebied zal dan bestaan uit de vakken muziek, beeldende kunst (2D/3D) en de moderne media (film, fotografie) Het leergebied zal dan zo vormgegeven worden dat de leerlingen dubbele lessen krijgen en in carrousel vorm werken. Aanstaaend schooljaar zal er in de eerste klassen een start gemaakt worden met het leergebied kunst en cultuur. De komende jaren komt daar dan telkens een leerjaar bij. In deze perioden zullen we ons richten op het ontwikkelen van het materiaal voor het leergebied, om zodoende ook een eerste stap te maken richting een culturele leerlijn. De eerste drie jaren gaan leerlingen kv activiteiten ondernemen, al zal het kv geïntegreerd worden met de kunstvakken. Op deze manier doen de leerlingen al ervaringen op wat betreft oriëntatie, verslag en reflectie, zodoende kunnen zij hun dossier meenemen naar het 4e leerjaar van het havo of vwo. De school heeft nu de secties kunstvakken en kv. Beide secties hebben een sectieleider. De sectieleiders vervullen samen met de vakdocenten de diverse taken wat betreft organisatie en vakinhouden. In overleg met de vakdocenten worden afspraken gemaakt over het ontwikkelen en vormgeven van het leergebied. De docenten zullen ingezet worden op de disciplines waar hun kwaliteiten liggen. Ook wordt nagedacht over het koppelen van de diverse vakdocenten, vanwege het groot aantal part time functies.

Schema leerlijn kunstzinnige en culturele activiteiten, Van Lodensteincollege

Inhoud

In alle leerjaren moeten leerlingen verwonderd en enthousiast gemaakt worden voor de kunstvakken. Leerlingen moeten hun eigen kunstzinnige activiteiten ontdekken. Actief bezig zijn en kunstbeschouwing als inspiratie zijn hierbij de speerpunten

De culturele activiteit in acht stappen	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3
Oriëntatie	<ul style="list-style-type: none"> - Filmpje over kunst en cultuur met korte bespreking - Leerlingen maken culturele kaart, wat hebben ze al gedaan (adhv kaarten van de verbeelding) - Kunst is vooral leuk en mooi, verwondering bijbrengen 	<ul style="list-style-type: none"> - Kunst en cultuur - algemeen - Periode uit de kunst die past bij het aangeboden thema - Diverse disciplines komen aan bod - Leerlingen maken interesse top 10 van kunst en cultuur. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kunst en cultuur - videokunstenaars
Verkenning	<ul style="list-style-type: none"> - Docenten brengen mogelijkheden in kaart - bureau Kunsteducatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Wat is er bij jou in de buurt? - Korte omschrijving maken - Waar ga je wel eens heen? (Kunst en cultuur is meer dan musea!) - Wat is er in Amersfoort (docenten) 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen ondernemen 1 school activiteit en 1 eigen activiteit - Verzamelen van materiaal en plan maken eigen activiteit - Klassenactiviteit naar Amersfoort/ Utrecht eventueel gecombineerd met andere projectvakken
Keuze maken voor een culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - In relatie tot het eigen beeldend werk ondernemen leerlingen klassikaal een activiteit: kunstenaars komen op school. - Concrete invulling in overleg 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen kiezen uit diverse mogelijkheden in Amersfoort 	<ul style="list-style-type: none"> - Maken keuze samen met klasgenoten / vrienden. - Stellen keuze voor aan docent en overleggen voor praktische zaken

Vorbereiden van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Docenten bereiden activiteit voor - Afspraken met leerlingen, wat gaan we doen? - Theoretisch en praktisch - Kunstenaars bespreken ook het werk van de leerlingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Bekijken website en programma van het museum - 1 les voorbereiding afhankelijk van de keus die leerlingen maken 	<ul style="list-style-type: none"> - Inventarisatie wat nodig is : kijkwijzer, luisterwijzer? - hoe, wanneer?
Ondernemen van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Kijken en luisteren - Presenteren 	<ul style="list-style-type: none"> - Activiteit duurt een dagdeel - Kijken, luisteren en zelf praktisch bezig zijn 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen organiseren zelf - Docenten organiseren klassikale activiteit (kunsteducatie?)
Reflectie	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen bespreken in groepjes - Presenteren voor de klas 	<ul style="list-style-type: none"> - Evalueren in de vorm van dagboek-illustraties 	<ul style="list-style-type: none"> - Eigen activiteit in samenwerking met onderwijs assistent filmpje volgens vaste opbouw, wordt geprojecteerd in de school (verwerking) - Klassikale activiteit: maken van een freecard met informatie naar aanleiding van de activiteit en eigen mening op de achterkant in samenwerking met Boomerang
Presentatie	<ul style="list-style-type: none"> - Gericht op beleving - Wat hebben we geleerd? - Wat was interessant /mooi? 	<ul style="list-style-type: none"> - Presenteren van dagboeken in de school - Presenteren van eventuele praktische resultaten 	<ul style="list-style-type: none"> - Projecties in de school - Versturen van de kaart
Beoordeling	<ul style="list-style-type: none"> - Actieve deelname is voldoende 	<ul style="list-style-type: none"> - Beoordelen van inzet en actie - Beoordelen dagboekillustraties 	<ul style="list-style-type: none"> - Eigen activiteit : ontwerp filmpje en mening - Klassikale activiteit: aanwezigheid, werkhouding, visie en ontwerp freecard

II Voorbeeld leerlijn: 'Control' [CTRL]

Bij CTRL, een scenario 4 school die op de schop is gegaan, wordt het urenrooster losgelaten, wordt er gewerkt in blokken en thema's en zijn leergebieden uitgangspunten. Het leren van de leerling en het proces staan centraal. De rijke leeromgeving strekt verder dan het schoolgebouw zelf en de fysieke ruimtes zijn aangepast; open ruimtes waar de groepen leerlingen samen en door elkaar werken. Kennis en vaardigheden worden ontwikkeld met meer verantwoordelijkheid voor de keuzes die de leerling zelf maakt onder begeleiding van het coachende team bestaande uit leraren en onderwijsassistenten. Het lesmateriaal is open, interactief, activerend en uitdagend en geeft structuur en duidelijkheid. Bovendien is er ruimte voor leervragen van de leerling zelf, feedback, gericht op het persoonlijke en inhoudelijke proces en differentiatie in leerstijl en tempo.

Juist voor leerlingen in een onderwijssysteem waar veel ruimte is voor persoonlijke ontwikkeling en een individuele leerlijn, is het van belang om in kaart te brengen welke ervaringen de leerling al heeft met kunst en cultuur om vanuit deze nulmeting verder te groeien. De afwisseling van actief bezig zijn met [productief] en kijken en luisteren naar kunstzinnige uitingen [receptief] en bovendien het uiten van de eigen mening door er over te communiceren met anderen [reflectief] zorgt voor inbedding van kunst en cultuur. Kunst en cultuur wordt geïntegreerd in de bestaande blokken en thema's. Wanneer we naar dit leergebied kijken, zal het hierbij vooral gaan om een steeds grotere mate van complexiteit van opdrachten, meer integratie van verschillende disciplines en een steeds grotere zelfstandigheid van de leerling bij de keuze van disciplines, materialen en technieken.

Kerncompetenties als persoonlijke ontwikkeling (zelfstandigheid, zelfkennis, flexibiliteit), sociale ontwikkeling (samenwerken, communiceren, sensitiviteit) en leren planmatig en gestructureerd te werken (plannen/organiseren, onderzoeken, evalueren/reflecteren) worden benadrukt in het ontwikkelingsproces van de leerling.

Inhoud

De algemene leerlijn is opgebouwd van persoonlijk, lokaal (leerjaar 1), naar maatschappelijk, nationaal (leerjaar 2), tot complex, internationaal (leerjaar 3).

De culturele activiteit in acht stappen	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3
1. Oriëntatie	<ul style="list-style-type: none"> - Brede oriëntatie op kunst en cultuur. - Leerling oriënteert op de begrippen kunst en cultuur. - Leerling oriënteert zich breed door kennismaking met verschillende kunstvormen, individueel of per groep. - Aanbod van passende verwerkingsvormen naast een startervaring op het gebied van Kunst en cultuur. 	<ul style="list-style-type: none"> - Brede oriëntatie op kunst en cultuur en mogelijkheid tot keuze voor twee specifieke kunst disciplines. - Leerling oriënteert zich breed door kennismaking met verschillende kunstvormen, individueel of per groep. - Aanbod van passende verwerkingsvormen naast een startervaring op het gebied van Kunst en cultuur. 	<ul style="list-style-type: none"> - Brede oriëntatie op kunst en cultuur en mogelijkheid tot specialisatie in één specifieke kunst discipline. - Aanbod van passende verwerkingsvormen naast een startervaring op het gebied van Kunst en cultuur.
2. Verkenning	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen verkennen zichzelf en de directe omgeving. - Leerlingen doen aan brede oriëntatie n.a.v. door het team gegeven informatie, d.m.v. het kernbegrip of op eigen initiatief. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen verkennen het gebied buiten hun directe omgeving. - Leerlingen doen aan brede oriëntatie n.a.v. door het team gegeven informatie, d.m.v. het kernbegrip of op eigen initiatief. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen verkennen 'de wereld' n.a.v. door het team gegeven informatie, d.m.v. het kernbegrip of op eigen initiatief.
3. Keuze maken voor een culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Een aantal culturele en kunstzinnige activiteiten worden door het team vastgesteld. - De leerling doet CA-voorstellen voor de groep of ter verbetering van zijn eigen leerproces. 	<ul style="list-style-type: none"> - Een aantal culturele en kunstzinnige activiteiten worden door het team vastgesteld. - De leerling doet CA-voorstellen voor de groep of ter verbetering van zijn eigen leerproces. 	<ul style="list-style-type: none"> - Een aantal culturele en kunstzinnige activiteiten worden door het team vastgesteld. - De leerling doet CA-voorstellen voor de groep en maakt bewust eigen keuzes ter verbetering van zijn eigen leerproces.

vervolg volgende pagina

	<ul style="list-style-type: none"> - De activiteiten passen binnen het CKV-budget en de jaarplanning. 	<ul style="list-style-type: none"> - De activiteiten passen binnen het CKV-budget en de jaarplanning. 	<ul style="list-style-type: none"> - De leerling heeft het gedrag van een expert.
	<p><i>richtlijnen ter ondersteuning van de keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De activiteit dient ter ondersteuning van de verschillende kunstdisciplines en van het thema. - De culturele activiteit vormt een verdieping van de opdracht of dient als startervaring voor het thema. - De culturele activiteit is ervaringsgericht en (inter)actief. - De culturele activiteit sluit aan bij de belevingswereld van de leerling en verwondert. 	<p><i>richtlijnen ter ondersteuning van de keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De activiteit dient ter ondersteuning van de verschillende kunstdisciplines en van het thema. - De culturele activiteit vormt een verdieping van de opdracht of dient als startervaring voor het thema. - De culturele activiteit is ervaringsgericht en (inter)actief. - De culturele activiteit sluit aan bij de belevingswereld van de leerling en verwondert. 	<p><i>richtlijnen ter ondersteuning van de keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De activiteit dient ter ondersteuning van de verschillende kunstdisciplines en van het thema. - De culturele activiteit vormt een verdieping van de opdracht of dient als startervaring voor het thema. - De culturele activiteit is ervaringsgericht en (inter)actief. - De culturele activiteit sluit aan bij de belevingswereld van de leerling en verwondert.
4. Voorbereiden van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Team verstrekt informatie en leerling doet zelf onderzoek. - Leerlingen zijn onder begeleiding zelf verantwoordelijk voor het voorbereiden. - Ouders ook inzetten als begeleiders. 	<ul style="list-style-type: none"> - Team verstrekt informatie en leerling doet zelf onderzoek. - Leerlingen zijn onder begeleiding zelf verantwoordelijk voor het voorbereiden.. - Ouders ook inzetten als begeleiders. 	<ul style="list-style-type: none"> - Team verstrekt informatie en leerling doet zelf onderzoek. - Leerlingen zijn onder begeleiding zelf verantwoordelijk voor het voorbereiden. - Ouders ook inzetten als begeleiders.
5. Ondernemen van de culturele activiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen ondernemen individueel of als groep een culturele activiteit (n.a.v. het thema) - CA-activiteiten worden van buiten binnen school gehaald of gecreëerd door (de experts van) het team. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen ondernemen individueel of als groep een culturele activiteit (n.a.v. het thema) - CA-activiteiten worden van buiten binnen school gehaald of gecreëerd door (de experts van) het team. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen ondernemen individueel of als groep een culturele activiteit (n.a.v. het thema) - CA-activiteiten worden van buiten binnen school gehaald of gecreëerd door (de experts van) het team.

6 Reflectie	<ul style="list-style-type: none"> - Leerling houdt (digitaal) portfolio bij - Voortgangsgesprek en een evaluerend gesprek. - Elke kerncompetentie en kunstdiscipline zou minimaal 3 keer aan bod komen in de eerste twee leerjaren. - Deelnemers aan dit gesprek zijn de leerling, andere leerlingen, een teamlid. - Proces en leerdoelen zijn uitgangspunten van het gesprek. 	<ul style="list-style-type: none"> - Leerling houdt (digitaal) portfolio bij - Voortgangsgesprek en een evaluerend gesprek. - Het teamlid bespreekt met de leerling over de voortgang van de opdracht. - Elke kerncompetentie en kunstdiscipline zou minimaal 3 keer aan bod komen in de eerste twee leerjaren. - Deelnemers aan dit gesprek zijn de leerling, andere leerlingen, een teamlid. - Proces en leerdoelen zijn uitgangspunten van het gesprek. 	<ul style="list-style-type: none"> - Verplicht voor 3e jaars vmbo leerlingen om minimaal 4 culturele en kunstzinnige activiteiten te bezoeken en verslag te doen voor het examen. - Leerling houdt (digitaal) portfolio bij. - Voortgangsgesprek en een evaluerend gesprek. Leerling vraagt gesprekken zelf aan. - Minimaal 3 procesgerichte reflectiemomenten per leerjaar; de leerling geeft aan op welke kerncompetenties en kunstdiscipline(s) hij/zij zich richt.
7. Presentatie	<ul style="list-style-type: none"> - Presentatie hoort bij het proces. Er worden verschillende mogelijkheden en momenten gegeven voor een presentatie. - De leerling maakt zelfstandig een keuze uit een presentatievorm en kan dit beargumenteren. - De leerling kan als persoonlijk doel een presentatievorm kiezen. - Aan de inhoud worden vooraf eisen gesteld. 	<ul style="list-style-type: none"> - Presentatie hoort bij het proces. Er worden verschillende mogelijkheden en momenten gegeven voor een presentatie. - De leerling maakt zelfstandig een keuze uit een presentatievorm en kan dit beargumenteren. - De leerling kan als persoonlijk doel een presentatievorm kiezen. - Aan de inhoud worden vooraf eisen gesteld. 	<ul style="list-style-type: none"> - Havo/Vwo: (potentieel) C&M en CKV 2,3 (praktische verwerking en presentatie), keuze voor de gekozen kunstdiscipline. - Presentatie hoort bij het proces. Er worden verschillende mogelijkheden en momenten gegeven voor een presentatie. - De leerling maakt zelfstandig een keuze uit een presentatievorm en kan dit beargumenteren. - De leerling kan als persoonlijk doel een presentatievorm kiezen. - De leerling kan als expert fungeren voor leerlingen van leerjaar 1 en 2 b.v. maken van website.

			- Aan de inhoud worden vooraf eisen gesteld door de leerling zelf.
8. Beoordeling	<ul style="list-style-type: none"> - Het proces, de keuze van de activiteit en de verwerking wordt beoordeeld d.m.v. een reflectiegesprek. - Beoordelaars: de leerling zelf, medeleerling(en), een teamlid op de vooraf gestelde eisen. - Beoordeling op persoonlijke en algemene competenties. 	<ul style="list-style-type: none"> - Het proces, de keuze van de activiteit en de verwerking wordt beoordeeld d.m.v. een reflectiegesprek. - Beoordelaars: de leerling zelf, medeleerling(en), een teamlid op de vooraf gestelde eisen. - Beoordeling op persoonlijke en algemene competenties. 	<ul style="list-style-type: none"> - Vmbo: Verslag doen van minimaal 4 culturele en kunstzinnige activiteiten is verplicht vanwege het examen. - Het proces, de keuze van de activiteit en de verwerking wordt beoordeeld d.m.v. een reflectiegesprek. - Beoordelaars: de leerling zelf, medeleerling(en), een teamlid op de vooraf gestelde eisen. - Beoordeling op persoonlijke en algemene competenties.

SLO Werken aan leren
Postbus 2041
7500 CA Enschede
053 - 484 08 40

slo